

Grindsted, den 22. april 2013.

Jesper Stenild
 Naturstyrelsen

Vedr.: Historisk drift på Harrild Hede.

I det traditionelle hedebrug udnyttede bønderne heden til græsning, lyngslet og tørveskær. Desuden kunne de have nogle små udmarksagre i heden.

Græsning

Får græssede i heden året rundt. De kom på stald om natten. Om vinteren blev græsningen suppleret med foder bestående af lyng og hø.

Ungkvæg og stude græssede i heden – gerne i lavere liggende områder – om sommeren. Stude kunne evt. også få et foder lyng om vinteren.

Lyngslet

Hedebønderne slog lyng til foder, lyng til strøelse og til brændsel samt plukkede lyng til tækning m.m. Foderlyng, som er ny, ung lyng, evt. iblandet lav, blev altid slået i august måned, hvor næringsindholdet i lyngen er højt. Strølyng og brændelyng blev slået i løbet af sommeren.

Lyng til ophedning af bageovnen og til tækning, er gammel, høj lyng, som ligeledes blev plukket om sommeren eller efter behov.

Den korte lyng blev slået med en lyngle – en le med et kort lige skaft og et kraftigt blad. Man hakker eller hugger lyngen over ved jordoverfladen og skraber nærmest leen hen over jorden.

Den lange lyng blev plukket med hænderne.

Tørveskær

Tørv

Hedebonden gravede lyngtørv til brændsel. Disse hedetørv kaldtes tørv. Tørvene blev stukket ud med tørvespaden, og derefter blev morlaget løsnet og løftet op med spaden. Tørvespaden var derfor både spidset til i enden og krum og bred foroven. Tørvene målte omkring 50 x 40 cm i omkreds. Brændselstørv blev i reglen gravet, hvor der var et godt morlag. En gårds forbrug af tørv til brændsel var 60-80 læs tørv. Et læs tørv bestod af 160 stk. tørv.

Træk

Træk var tørv, gravet i heden, som blev brugt som blandingsmateriale i møddinger, således at der lagvis blev lagt et lag træk og et lag staldgødning. Inden tørvene havnede i møddingen kunne de evt. først have udfyldt andre formål: som dække på gårdspladsen, som byggemateriale i diger omkring kålgård og marker eller som isolering af ydervægge på gårdens bygninger. Herved opnåede man, at tørvene var skørnede og møre, inden de endte i møddingen. Træk blev gravet, hvor morlaget var tyndere, end hvor man gravede brændselstørv, og man stak dem ikke så omhyggeligt ud som brændselstørv.

Asketørv

Asketørv blev gravet, hvor morlaget var tykt. Asketørv blev brændt og asken brugt som gødning.

Udmarksagre

Det traditionelle hedebrug var et ekstensivt brugsmønster, som var baseret på en tæt sammenhæng mellem udnyttelsen af indmarken og udmarken, der bestod af eng og et stort, udyrket hedeareal.

I heden kunne bønderne dog have en række små agre, som blev dyrket i 5-7 år, og som derefter blev udlagt i hvile i 20-30 år. I den periode sprang heden igen i lyng.

Ud fra hedebonden Peder Knudsens dagbog kan dyrkningsmåden på sådanne hedeagre beskrives nærmere:

Inden jorden skulle tages under plov, slog eller plukkede man lyngen. Man brændte evt. også lyngen af inden pløjningen. Agrene blev brækket (skrælplojet) og harvet om sommeren. Dernæst blev de pløjet endnu en gang før såningen.

Første afgrøde var i reglen kartofler. Hertil klatgødedes med fåremøg. En klat af den tørre gødning blev lagt ned sammen med kartofflen. Aske fra afbrændingen af lyng blev pløjet ned, og man kunne evt. supplere ved at yderligere at afbrænde nogle asketøv på ageren. I enkelte år tog Peder Knudsen boghvede og spergel som første afgrøde på sine udagre.

Derefter såedes rug i 3-4 år, og herefter blev jorden udlagt til hvile. Rugafgrøderne fik ingen gødning.

Rugen blev sået tyndt på den sandede jord, ca. 1 td. rug pr. td. ld.. Peder Knudsen såede et år 3 skæpper rug i 4 agre. Det vil sige, at 4 agre optog ca. 1 td. ld.

Peder Knudsen pløjede med en trilleplov (en nordvest jysk variant af hjulploven) og pløjede ikke dybt.

Bemærkninger vedr. historisk drift på Harrild Hede

Den historiske drift på Harrild Hede sigter mod at fremme lyngens opvækst, og det drejer sig om at fjerne næringsstof fra heden.

Derfor synes jeg, at den planlagte drift af agrene i heden, hvor der er afbrændt lyng, skrælplojet og tallerkenharvet, ser udmærket ud.

Jeg synes, det er fint at så boghvede og rug. På hederne i Midtjylland i Slaugs herred omkring Grindsted var boghvede og rug hovedafgrøderne langt ind i 1800-tallet.

Det er vanskeligt at forudsige, om afgrøderne vil give noget udbytte. Derfor er den pragmatiske tilgang fornuftig.

Rent formidlingsmæssigt synes jeg, det ville være fint også at få kartofler og spergel repræsenteret i sædskiftet. Men man kan jo afvente udfaldet af de første såninger, inden der tages beslutning herom. Kartofler var en afgrøde, som gav godt på udmarksjorderne (men kartoflerne fik jo også lidt gødning), og spergel er en gammel foderafgrøde i de jyske hedeegne.

Tørveskær er en effektiv måde at fjerne næringsstof fra heden på, idet morlaget fjernes. Jeg tror, at en hedeblade, der står afgravet og med tørvene sat til tørring i skruer på fladen, vil have en fin pædagogisk virkning.

Ligeledes er det god formidling at sammenkæde brugen af lyng til forskellige økonomiske formål med lyngens vækststadier og næringsindhold.

Jeg håber, dette er tilstrækkeligt i denne omgang.

Venlig hilsen
Gudrun Gormsen